

- Analyze the response of the international community on the situation in Ukraine and the actions of the Russian Federation.

Key words: crisis, Ukraine, Russia, post-soviet space, integration, national interests, foreign policy strategy.

Надійшла до редколегії: 27.03.2014

УДК 321

Р. М. Ключник

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ «КРИЗА» У ЗАХІДНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

Розкрито основні віхи еволюції концепту «криза» в політичній думці Західної Європи та США. Приділено увагу стародавнім та сучасним концепціям кризи. Проаналізовано сучасні праці, присвячені концептуалізації поняття кризи, виробленню методології її дослідження, а також еволюції наукової рефлексії щодо даної проблематики.

Ключові слова: політична криза, політична система, політична теорія, відкрите суспільство, демократичний транзит.

Поняття «криза» є досить поширеним у соціальних науках; воно використовується як вченими, так і журналістами в різних стилях мовлення: розмовно-побутовому, науковому і публіцистичному. Світовий досвід показує, що під час політичної кризи закладаються варіанти майбутнього розвитку подій у державі, а отже, кризові ситуації потребують особливо ретельного розгляду. Таким чином, належне вивчення феномену кризи – запорука ефективної діяльності із подолання негативних наслідків кризових явищ. Отже, вивчення політичної кризи має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Мета даної статті – розкрити основні віхи еволюції концепту кризи в політичній думці західних країн.

Даній проблематиці приділяли увагу, зокрема, Г. Алмонд і Т. Парсонс (США), праці яких присвячені системному підходу в дослідженні політичних криз. Окрему увагу слід приділити французькому вченому М. Догану, який вивчав легітимізаційні кризи на різних етапах розвитку політичної системи. У своїй теорії криз польський науковець П. Штомпка підкреслює важливість дослідження революцій як пікових моментів соціальних криз. Поза тим С. Фланаган, П. Свенссон, І. Дзуриндин та інші західні вчені розглядають окремі аспекти перебігу кризових явищ. Втім, на нашу думку, доцільно дослідити еволюцію уявлень про кризу з найдавніших часів.

Перші спроби теоретичного осмислення кризових явищ у політиці фіксуються ще у творах стародавніх мислителів. Давньогрецький філософ Платон створив оригінальне вчення про державу, виокремивши п'ять форм державного устрою: одну правильну (аристократію) і чотири хибні (тимократію, олігархію, демократію й тиранію). Ідеальною формою правління Платон вважав аристократію (владу найкращих). Першою з хибних форм правління Платон вважає тимократію (владу честолюбців), де владу утримують воїни, у яких з'являється бажання збагатитися. Таким чином, тимократія еволюціонує в олігархію, де суспільство поділено за майновим станом і введено жорсткі майнові цензи. Коли експлуатація бідняків досягає критичної межі, вони повстають і скидають владу багатіїв, встановлюючи демократію. За умов цього режиму владні посади заміщуються за жеребом, що призводить до неефективного керівництва. В умовах демократії з'являються представники народу, які злочинним шляхом узурпують владу і стають тиранами. Таким чином, тиранія є найгіршою формою устрою поліса. Платон піддає демократію критиці як устрій, який шкодить інтересам громадян. На думку філософа, у демократичних державах практикується надмірно лояльне ставлення до злочинців [1, с. 373]. Таким чином, політична криза, як він вважає, призводить до зміни форми правління в гірший бік.

Політичне вчення Платона розвинув його учень Аристотель. Він виділив три

нормальні форми правління (монархія, аристократія і політія) і три відхилення від них (тиранія, олігархія і демократія). Філософ намагається розкрити причини порушення стабільності, яке веде до заколотів. Наміри осіб, які прагнуть змінити державний устрій, можуть полягати як у прагненні до рівноправності, так і у вимогах надання переваг певному прошарку. Аристотель наголошує, що у другому випадку претензії є несправедливими. Зверхність і корисливість державних урядовців викликають обурення в народі як проти них, так і проти того державного устрою, що дає їм можливість так чинити [2, с. 132].

Англійський філософ Т. Мор, автор трактату «Утопія», окреслив основні соціально-політичні проблеми Англії XVI ст. В умовах переходу від феодального до капіталістичного ладу в економічній сфері та від станovo-представницької до абсолютної монархії в політичній загострилися соціальні протиріччя між різними верствами населення. Політика «огороджування» призвела до втрати земель значною кількістю селян, відтак зросла кількість маргінальних елементів у містах, що, у свою чергу, призвело до зростання злочинності. Окреслюючи кризові явища, Мор лише піддає критиці владу, але не пропонує жодних варіантів вирішення проблем; його проект ідеальної держави є певною мірою наслідуванням Платона, а не керівництвом до дії [3, с. 135-136].

Нову сторінку в осмисленні феномену політичної кризи відкрив італійський філософ Н. Макіавеллі. У трактаті «Правитель» він аналізує соціально-політичні детермінанти кризи італійської державності на початку XVI ст. Автор зазначає, що італійські правителі позбулися влади здебільшого через воєнні поразки та нездатність налагодити зв'язки з народом та знаттю. Відсутність довіри з боку народу і дворянства збільшує ймовірність військової поразки. «Там, де немає подібних недоліків, – пише Макіавеллі, – правитель не може втратити владу, якщо має достатньо сил, щоб сформувати військо» [4, с.102]. Проте філософ вважає звільнення Італії від чужоземного панування можливим за умов ефективного лідерства.

Нідерландський філософ Б. Спіноза у «Теологічно-політичному трактаті» відстоює необхідність встановлення республіканського ладу, наголошуючи на тому, що монархічне правління неминуче веде до криз і конфліктів [5, с. 200-201]. Автор наголошує на схильності монархів до ведення воєн та підвищення податків на утримання королівського двору, що, у свою чергу, призводить до кризи і повстання. Ідеї Спінози були сприйняті філософами доби Просвітництва і значною мірою визначили розвиток політичної думки XVIII – XIX ст. Своєрідною реакцією на Велику французьку революцію став класичний консерватизм, одним з фундаторів якого був філософ і публіцист Ж. де Местр, який у творі «Роздуми про Францію» (1796) описав революційні події та передбачив падіння республіканського режиму. На думку автора, велика кількість законів, прийнятих Конвентом, свідчить про відсутність законодавця [6, с. 91]. Оскільки в умовах республіканського правління немає згоди між політичними силами, то криза республіки неминуче призведе до контрреволюції. Ж. де Местр зазначає, що суверенітет у Франції є повністю відсутнім, і «усе передвіщає, що подібний стан речей не може бути міцним» (тут і далі переклад наш – *Р.К.*) [там же, с. 95]. Прогнози філософа справилися: у 1815 р. до влади повернулася династія Бурбонів.

У XIX ст. дослідження політичних криз стали набувати більш фундаментального характеру, поступово переходячи з філософської площини в наукову. Так, німецький філософ К. Маркс запропонував формаційний підхід до дослідження еволюції суспільства. Він виокремив п'ять суспільно-економічних формацій, які послідовно змінювали одна одну: первіснообщинну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну і комуністичну. На думку філософа, економічна сфера життя суспільства є базисом для політичної «надбудови». У суспільному виробництві люди вступають у виробничі відносини, які відповідають певному рівню розвитку продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому ґрунтується юридична і політична надбудови. На певному рівні свого розвитку продуктивні сили вступають у

протиріччя з існуючими виробничими відносинами та з відносинами власності, в рамках яких вони розвивалися. З форм розвитку продуктивних сил ці відносини перетворюються на їх кайдани, і тоді настає епоха соціальної революції [7, с. 7-8]. Таким чином, зміни виробничих сил призводять до трансформації виробничих відносин, а отже, й політичної системи; перехід від однієї формації супроводжується кризами, загостренням соціальних протиріч, революціями. На думку Маркса, у сучасному для нього суспільстві були наявні ознаки кризи капіталістичного ладу. У своїй праці «Критика Готської програми» він зазначає: «Між капіталістичним та комуністичним суспільством лежить період революційного перетворення першого на друге. Цьому періоду відповідає і перший перехідний період, і держава цього періоду є революційною диктатурою пролетаріату» [8, с. 21]. На думку філософа, після цього періоду настане комунізм – ліквідація приватної власності та держави.

Британський філософ Г. Спенсер порівнює суспільство і його інститути з живим організмом, кожний орган якого має свою структуру і виконує притаманні йому функції. Відповідно до закономірностей функціонування Г. Спенсер виділяє два типи суспільств: військове та індустріальне. У військовому суспільстві діяльність особистості повністю підпорядкована інтересам держави; найважливішою метою є збереження існуючого стану речей, доля ж окремої людини нікого не цікавить. Таке суспільство характеризується жорсткою ієрархією, примусовою кооперацією та централізацією (Давній Єгипет, Спарта, Римська імперія, Російська імперія, кайзерівська Пруссія). Індустріальне суспільство, побудоване на добровільній співпраці вільних громадян, характеризується дотриманням прав і свобод людини; інтереси громадян не приносяться в жертву суспільству, а охороняються ним.

Г. Спенсер розглядає сучасну для нього епоху як перехід від військового до індустріального суспільства. При цьому він зазначає, що негативні соціальні явища (бідність, голод, утиски слабких з боку сильних) є невід'ємними супутниками цього транзиту. У праці «Людина проти держави» Г. Спенсер зазначає, що «стан переходу буде нещасливим станом» [9, с.109]. Проте, з погляду автора, ці страждання суспільство повинно витримати, при цьому їх масштаб не може бути зменшений жодними реформами, законами чи проектами.

Шукаючи аналогії між біологічною і соціальною еволюцією, Г. Спенсер помітив багато схожого між організмом і державою. Так, для біологічних організмів та соціальних спільнот характерне постійне зростання, внаслідок якого вони дедалі ускладнюються. Диференціація структури супроводжується диференціацією функцій. Нормальне, природне функціонування органів (інститутів) забезпечує нормальний розвиток організму (держави). І навпаки, порушення (наприклад, революції) є хворобами, які призводять до дезінтеграції.

Французький філософ і соціолог Е. Дюркгейм ввів поняття «аномія». За словами вченого, аномічним є стан суспільства, в якому відсутні соціальні та моральні імперативи, що регулюють відносини між суспільством та індивідами. Аномія виникає в результаті того, що розподіл праці не продукує солідарність, таким чином, сукупність правил, що стихійно встановилися між соціальними функціями, не в змозі регулювати відносини соціальних органів [10, с.342]. У період аномії в процесі соціальних змін створюються сприятливі умови для розподілу праці і більшого розмаїття життя, а інтегруючі сили послаблюються. Суспільство розпадається та розколюється, а його окремі уламки ізолюються: численні громадяни втрачають свої статусні позиції, перетворюючись на маргіналів, відтак поширюються девіантна поведінка і злочинність.

Іспанський філософ і публіцист Х. Ортега-і-Гассет присвятив низку творів інтерпретації кризових явищ, що спостерігалися в міжвоєнний період. У своїй філософській праці «Повстання мас» (1930) автор веде мову про нову соціокультурну ситуацію, що склалася у ХХ ст. і була підготовлена попередніми епохами. Це насамперед криза культури, звичних цінностей та норм, які через низку причин втратили свою імперативність. Явище, визначене філософом як «повстання мас», є безпосереднім проявом якісної зміни в житті Європи. «Оскільки маса, за визначенням, не повинна і не здатна керувати собою, а тим

паче суспільством, мова йде про серйозну кризу європейських народів і культур, найсерйознішу з можливих» [11, с.15]. Ортега-і-Гассет виокремив дві риси масової людини: постійне зростання життєвих потреб та невдячність до всього, що полегшує його життя. Повне захоплення масами суспільного життя філософ вважає небезпечним для цивілізації і називає «вертикальним вторгненням варварів» [там же, с. 52].

Засад, на яких тримається цивілізований світ і без яких він загине, для масової людини просто не існує. Ці наріжні камені її не цікавлять, і кріпити їх вона не має наміру. Проявами кризи цінностей Х. Ортега-і-Гассет вважає більшовизм і фашизм, які виникли у Європі і являють собою рух назад; ці реакційні за своєю суттю вчення вже із самого початку свого існування здаються реліктами. Ці політичні течії – типова доктрина масової людини.

Диктат держави, на думку мислителя, є апогеєм насильства і прямої дії, що стали нормою; маса діє самовільно, сама по собі, через безликий механізм держави. Європейські народи стоять на порозі тяжких внутрішніх випробувань і найбільш важких суспільних проблем: економічних, правових і соціальних. Філософ прогнозує, що диктат маси може змусити державу обмежити свободу особистості й згасити надію на майбутнє. Втіленням такої небезпеки є повсюдне і неухильне посилення поліції. Ортега-і-Гассет наголошує на трагічній парадоксальності такого стану справ, коли «жителі великих міст, щоб спокійно пересуватися на свій розсуд, фатально потребують поліції, яка керує їх рухом» [11, с.115]. Підводячи підсумки, мислитель зазначає, що Європа втратила моральність. Як засвідчили подальші історичні події, іспанський філософ мав рацію: поширення фашизму, нацизму і комунізму, тоталітарних ідеологій, що ґрунтувалися на запереченні моральних норм, призвели до Другої світової війни і, як наслідок, до багатомільйонних втрат і докорінної зміни розстановки сил у світі.

З поглядами Х. Ортега-і-Гассета погоджується американський соціолог російського походження П. Сорокін, який виокремив два підходи до розуміння кризових явищ, на той час найпоширеніші, в наукових колах. Представники першого розглядають кризу як загострення економічних чи політичних протиріч, відтак розуміння глобальних процесів зводиться до дихотомії «демократія – тоталітаризм» або «капіталізм – комунізм». Другий підхід полягає у визнанні кризи як невідворотного занепаду західної цивілізації і культури [12, с. 100-101]. А втім, П. Сорокін не погоджується з жодним з підходів, стверджуючи, що криза не є власне економічною чи політичною; вона зачіпає всю західну культуру. Це одночасно криза науки, філософії, мистецтва, релігії, права та моралі. Крім того, повне руйнування культури і суспільства неможливе, оскільки вся сукупність соціальних і культурних феноменів західного суспільства ніколи не була інтегрована в уніфіковану систему [там же, с. 107].

Варто звернути особливу увагу на працю відомого британського філософа К.Р. Поппера «Відкрите суспільство та його вороги», видану в 1945 р. Мислитель вбачав джерела кризи не лише у втручанні держави в економіку та інші сфери життя людей, а у свідомості та мотивах людей, яким до вподоби диктатура. Так, він вважає Платона одним з теоретиків тоталітаризму, оскільки саме він обґрунтовує необхідність установа штучної рівності у суспільстві. Поппер піддає критиці Гегеля і Маркса за їх обґрунтування історизму – псевдонаукового методу, який може пояснити будь-що і тому успішно застосовувався ідеологами тоталітарних режимів.

Поппер визначає магічне, племінне чи колективістське суспільство закритим, а суспільство, де індивіди змушені ухвалювати особисті рішення, – відкритим. Найвищі форми закритого суспільства з цілковитим правом можна прирівняти до організму. На думку вченого, органічна чи біологічна теорія держави значною мірою застосована до закритого суспільства. Воно нагадує стадо чи плем'я тим, що членів цього напіворганічного об'єднання утримують разом напівбіологічні зв'язки – спорідненість, спільне життя, участь у спільних справах, спільні небезпеки, спільні радощі та спільні лиха.

Відкрите суспільство є конкурентним, демократичним, характеризується плюралізмом у політиці, економіці, культурі. Йому притаманна наявність розвинених інститутів громадянського суспільства та правової держави. В умовах відкритого суспільства громадяни формують свій світогляд самостійно, без тиску ззовні. Поппер зазначає, що перехід від закритого до відкритого суспільства можна визначити як найглибшу революцію в історії людства. «Греки розпочали грандіозну революцію, яка й досі перебуває у початковій стадії, - переході від закритого до відкритого суспільства» [13, с.198].

На думку Поппера, кризи неминучі, але вирішувати їх потрібно спільно, за участю держави, але не позбавляючи громадян жодних прав. Філософ вважає, що не слід навіть намагатися досягти чогось насильницьким способом. Саме ця спроба сповнена ризику зруйнувати всі перспективи здійснення розумних реформ. Тривале застосування сили може призвести до втрати свободи, оскільки воно має наслідком не спокійну владу розуму, а владу сильної людини. Єдиний випадок виправданого застосування сили – це опір досягнутої демократії будь-якому нападові, навіть здійсненому чи дозволеному урядом [14, с.163].

Отже, у вивченні проблематики політичних криз можна умовно виділити три періоди. Перший – донауковий (з часів Стародавнього Сходу і Античності до середини XIX ст.). У цей час політичні доктрини здебільшого містилися у філософських та релігійних текстах. Для донаукового періоду була характерна описовість та фрагментарність вивчення криз, що розглядалися як небажані явища, яких слід уникати. Вони часто вважалися карою Божою за неправильні вчинки народу та / або еліти. Втім, у працях давніх мислителів уже порушувалося питання про політичну довіру, ціннісну кризу та способи її подолання. Другий період можна умовно назвати транзитивним, оскільки він полягав у переході від релігійно-філософського до політологічного сприйняття феномену кризи (середина XIX ст. – 1970-ті рр.). Наукове пізнання в цей період дедалі більше базувалося на суто політологічному інструментарії; водночас дослідники відмовлялися від аксіологічного підходу. Сааме тоді вперше було висунуто тезу про позитивний вплив кризи на розвиток політичної системи.

Нарешті, третій період – політологічний (триває з 1970-х рр. і донині). Для сучасного етапу розвитку досліджень політичних криз характерне застосування теоретико-методологічного інструментарію різних наук, як соціально-гуманітарних, так і природничих. У цей же період починають проводитися дослідження політичних криз на планетарному рівні, де у пригоді стають результати екологічних, демографічних, економічних та інших досліджень. Крім того, сучасна політична наука звернулася до проблем криз локального масштабу як до специфічного феномену, що впливає на політичне життя країни.

Говорячи про сучасні зарубіжні дослідження, присвячені політичним кризам, слід передусім звернути увагу на праці, в яких розглядаються питання концептуалізації поняття кризи, методології її дослідження, а також еволюції наукової рефлексії щодо даної проблематики. Так, американський дослідник С. Фланеган визначає кризу як виклик чинній владі, загрозу її авторитету, що досягає рівня, на якому владні структури вже не в змозі підтримувати стабільність існуючого ладу [15, с. 48]. Розвиваючи дану тезу, німецький вчений Е. Циммерманн зазначив, що політична криза є значно ширшим поняттям, аніж урядова криза, або ж криза управління. Вона більшою або меншою мірою призводить до зміни у «policies» (політичному курсі) та політичній системі в цілому [16, с. 69]. Датський політолог П. Свенссон розмежовує поняття «криза» та «колапс» (breakdown): на його думку, політична криза у демократичних системах можлива без руйнування основ. Як приклад учений наводив трансформацію парламентської Веймарської республіки в напівпрезидентську у 1930-1932 рр. [17, с. 136].

Особливу увагу кризовим явищам приділяє польський вчений П. Штомпка. За словами дослідника, період політичної, економічної чи культурної кризи значно поживає традиції: люди звертаються до досвіду предків. «Критичний традиціоналізм» є поширеною ідеологічною позицією у такій ситуації,

оскільки прагне врівноважити функції та дисфункції тієї чи іншої традиції в конкретному випадку [18, с.98]. У своїй теорії криз П. Штомпка підкреслює важливість дослідження революцій як пікових моментів соціальних криз. У праці «Соціологія соціальних змін» він виокремлює так звані «загадки революції», які є незрозумілими для сучасної науки: 1) фактори, сили або детермінанти революції; 2) причини раптовості і вибухоподібності масової поведінки в період революції; 3) питання про закономірність або випадковість революції в загальній картині соціальних змін; 4) розбіжність результатів революції з початковими планами її організаторів; 5) непередбачуваність революцій у цілому [18, с. 386]. Заслуга П. Штомпки полягає в тому, що він виокремлює морфогенетичний образ суспільства, який став модифікуючим поштовхом щодо концепції соціальних змін. Дихотомія статичності і динаміки в такому вигляді втрачає значення, оскільки основною ідеєю стає всепроникаюча динамічність соціальної реальності (процесуальність суспільства і структури). При цьому будь-яка група, організація розглядається не як об'єкт, а як певна польова структура (ідея соціального поля).

Сутність парламентських криз ґрунтовно досліджено у праці американського вченого Г. Алмонда «Порівняльна політологія сьогодні». Він вважає необхідною умовою подолання криз у парламенті злагодженість роботи не стільки парламентських фракцій, скільки їх лідерів (формальних і фактичних) [19, с. 173]. З ним погоджується словацький політолог І. Дзуриндин, на думку якого парламент, поділений на правлячу коаліцію та опозицію, перестає бути конструктивним інструментом економічного, соціального, правового та морального регулювання суспільного життя, перетворившись на арену залаштункових ігор та інтриг [20, с. 106].

Фундаментальною працею, що закладає підвалини дослідження легітимізаційних криз, є праця Т. Парсонса «Система сучасних суспільств», у якій автор вважає довіру однією з умов, що забезпечують суспільну стабільність, своєрідним способом кредитування політики [21, с. 24-26]. Французький соціолог М. Доган у статті «Ерозія довіри у розвинених демократіях» доводить, що у Франції та за її межами спостерігається повсюдна наявність значного відсотка громадян, що виражають слабку довіру або ж сильну недовіру до окремих політичних інститутів та осіб, які ними керують, у той же час не заперечуючи легітимності самої політичної системи. За словами вченого, це характерно переважно для стабільно функціонуючих систем, яким не загрожує руйнація; у таких умовах криза легітимності сприймається як новий поштовх до розвитку [22, с.86].

Отже, криза як феномен політичної реальності цікавила мислителів з найдавніших часів. З середини XIX ст. робляться перші спроби наукових досліджень даної проблеми: кризові явища аналізуються як на національному, так і на глобальному рівнях. З останньої чверті XX ст. політичні кризи стають об'єктом особливої уваги науковців західних країн, а з 1990-х рр. – і пострадянських, у тому числі України. У цей же час триває розробка методологічних парадигм, що забезпечують всебічне і ґрунтовне вивчення кризової проблематики.

Аналіз сучасної літератури, присвяченої згаданій проблемі, засвідчує дисциплінарну підпорядкованість вивчення політичних криз. Даний стан відбиває специфіку проблемного поля, що сформувалося як конгломерат дослідницьких фокусів з різних галузей соціально-гуманітарного знання: історії, правознавства, психології, соціології та політичної науки. Водночас він засвідчує необхідність методологічного синтезу у процесі дослідження кризових явищ.

Бібліографічні посилання

1. Платон. Государство [Текст] / Платон // Сочинения : в 3 т. : пер. с древнегреч / под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1971. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 89–454.
2. Аристотель. Политика [Текст] / Аристотель ; пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2003. – 239 с.
3. Мор Т. Утопия [Текст] / Т. Мор ; пер. с лат. Ю.М. Каган. – М. : Наука, 1976. – 416 с.
4. Макиавелли Н. Государь [Текст] / Н. Макиавелли // Государь: Сочинения исторические и политические. Сочинения художественные / пер. с итал. Г.Муравьевой [и др.]. – М. : Изд-во «Эксмо»,

2007. – С. 41–108.

5. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат [Текст] / Б. Спіноза ; пер. з лат. В. Литвинова. – К. : Основи, 2005. – 237 с.

6. Местр Ж. де. Рассуждения о Франции [Текст] / Ж. де Местр ; пер. с фр. Г.А. Абрамова, Т.В. Шмачкова. – М. : РОССПЭН, 1997. – 216 с.

7. Маркс К. К критике политической экономии [Текст] / К. Маркс. – Л. : Гос. изд. полит. лит., 1950. – 270 с.

8. Маркс К. Критика Готської програми [Текст] / К. Маркс. – К. : Політвидав України, 1984 – 46 с.

9. Spencer H. The Man versus the State [Text] / H. Spencer. – Caldwell, Idaho : The Saxton Printers Ltd: 1960. – 213 p.

10. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда [Текст] / Э. Дюркгейм ; пер. с фр. А.Б. Гофмана. – М. : Наука, 1990. – 575 с.

11. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс [Текст] / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 509 с.

12. Сорокин П.А. Кризис нашего времени. Социальный и культурный обзор [Текст] / П. Сорокин. – М. : ИСПИ РАН, 2009. – 384 с.

13. Поппер К. Р. Відкрите суспільство та його вороги [Текст] / К.Р. Поппер ; пер. з англ. О. Коваленка – К. : Основи, 1994. – Т.1. – 444 с.

14. Поппер К.Р. Відкрите суспільство та його вороги [Текст] / К.Р. Поппер ; пер. з англ. О. Буценка. – К. : Основи, 1994. – Т.2. – 494 с.

15. Flanagan S. Models and Methods of Analysis [Text] / S. Flanagan, G. Almond // Crisis, Choice and Change. – Boston, 1973. – P. 43–102.

16. Zimmermann, E. Crises and Crises Outcomes: Towards a New Synthetic Approach [Text] / E. Zimmermann // European of Political Research. – 1979. – № 7. – P. 67–115.

17. Svensson P. Stability, Crisis and Breakdown: Some Notes on the Concept of Crisis in Political Analysis / P. Svensson // Scandinavian Political Studies. – 1986. – Bind 9 (New Series). – №. 2. – P. 129–139.

18. Штомпка П. Социология социальных изменений [Текст] / П. Штомпка ; пер. с англ. под ред. В.А. Ядова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.

19. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор [Текст] / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.

20. Дзуриндин И. Кризис демократического парламентаризма в условиях неолиберализма [Текст] / И. Дзуриндин // Обозреватель. – 2009. – № 10. – С. 94–108.

21. Парсонс Т. Система современных обществ [Текст] / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева. – М. : Аспект-Пресс, 1998. – 270 с.

22. Доган М. Эрозия доверия в развитых демократиях [Текст] / М. Доган // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 5. – С.85–93.

Ключник Р. М. Эволюция концепта «кризис» в западной политической мысли

Раскрыты основные вехи эволюции понятия «кризис» в политической мысли Западной Европы и США. Уделено внимание как древним, так и современным концепциям кризиса. Проанализированы современные работы, посвященные концептуализации понятия кризиса, разработке методологии его исследования и эволюции научной рефлексии относительно данной проблематики.

Ключевые слова: политический кризис, политическая система, политическая теория, открытое общество, демократический транзит.

Kliuchnyk R. The evolution of crisis concept in Western political thought.

The main periods of crisis conceptualization in Western political thought are separated. The author describes three periods: pre-scientific (since ancient times till the middle of the 19th century), interdisciplinary and political. The first philosophers who studied crises in political life were Plato and Aristotle, their ideas were adopted by Thomas More, Niccolo Machiavelli, Benedict Spinoza and others.

During the interdisciplinary period the research of political crises moved from philosophic to scientific sphere. Most authors tried to give theoretic explanations of political and economic crises. Scientific and philosophic interpretation of crises was often determined by ideological and political factors.

According to Karl Marx, the working class should grow in numbers and develop class consciousness, in time realizing that they have to and can change the system. Marx believed that if the proletariat were to seize the means of production, they would encourage social relations that would benefit everyone equally, abolishing exploiting class, and introduce a system of production less vulnerable to cyclical crises. Unlike him, Herbert Spencer considered crisis as an important feature of social and political development, but rejected violence in resolving conflicts.

In modern political science different methods are used. Gabriel Almond and Talcott Parsons

used system approach, Pua Prigogine developed a synergetic one for political crises research. In the last few decades political crises have been studied not only in Western countries, but also in post-Socialist ones. The Polish scientist Piotr Sztompka explains the factors and consequences of crises and revolutions.

Key words: political crisis, political system, political theory, open society, democratic transition.

Надійшла до редколегії: 15.04.2014

УДК 327:341.1

Н. Є. Конон

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ПРАВОЗАХИСНИХ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто міжнародні неурядові організації як основні суб'єкти глобального громадянського суспільства. Значну увагу приділено історії їх виникнення на політичній арені. Розкрито питання щодо діяльності міжнародних неурядових організацій у сфері захисту прав людини та їх впливу на формування глобального громадянського суспільства. Подано визначення правозахисної організації. Висвітлено основні механізми публічної політики МНУО. Як приклад розглянуто публічну політику міжнародної неурядової організації Amnesty International, що функціонує у сфері захисту прав людини.

Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародні неурядові організації, глобальне громадянське суспільство, публічна політика, права людини, Amnesty International.

Вступ. У сучасній системі міжнародних відносин визначилась тенденція до перерозподілу функцій між суб'єктами світової політики. Зокрема, зростає вплив недержавних (неурядових) інститутів, що ефективно функціонують як самостійні та дієві суб'єкти міжнародних відносин. Сучасні неурядові міжнародні організації (яких нараховується понад 37 тисяч) відіграють не менш важливу роль, ніж державні чи міждержавні інституції.

Міжнародні неурядові організації – найважливішими носіями світової громадської думки, інституціалізованими суб'єктами світового громадянського співтовариства, покликаними забезпечувати умови для самореалізації на міжнародному рівні потреб та інтересів, цілей і прагнень громадянських суспільств, а також окремих індивідів та їх колективів і всього світового співтовариства в цілому [5, с. 8]. За словами С.О. Подшибякіна, вони зробили значний внесок у процес зміцнення миру та багатостороннього розвитку міжнародних відносин [4, с. 52].

Проблема прав людини існує протягом багатьох століть. Але приводом для конкретних дій стала трагедія двох світових воєн і міжнаціональні конфлікти після розпаду світової колоніальної системи. Перші кроки з урегулювання питання прав людини зробила Організація Об'єднаних Націй. У 1945 р. ООН приймає Статут, в якому мета Організації визначалася як сприяння повазі прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови чи релігії.

Іншим важливим документом у галузі прав людини є Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 р. У розробці деяких положень цих документів брали участь міжнародні неурядові організації. З цього моменту МНУО стають важливим механізмом захисту прав людини. Такі організації частково або повністю присвятили себе проблемам захисту прав людини і діють у світі протягом більше 100 років [3, с. 70].

Проблеми захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях у сучасному світі надзвичайно актуальні з огляду на те, що права людини є основою побудови правової держави та реалізації демократичних принципів її функціонування.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати публічну політику міжнародних неурядових організацій у сфері захисту прав людини та її вплив на